



УДК [373.31(410)]«18»

## Роль просвітницької діяльності благодійних та народоосвітніх громад у справі заснування єдиної масової мережі закладів елементарної освіти у Великій Британії ХІХ століття

*Олена Мокроменко,*

кандидат педагогічних наук, доцент,  
Харківський національний технічний університет  
сільського господарства імені Петра Василенка

**У**вага прогресивно налаштованих верств суспільства в Україні зосереджена на проблемах подальшого реформування національної системи освіти для реалізації завдань освітньої інтеграції. Вхідження України у Болонський процес вимагає ретельного аналізу і глибокого осмислення культурно-історичної спадщини європейських країн, їх освітніх традицій.

Тож за сучасних умов важливим є вивчення набутоків країн, які, використовуючи потенціал соціально-економічного прогресу, просунулись далеко вперед у розв'язанні тих чи інших національних проблем, сформували міцні традиції в освітній сфері.

ХІХ століття було значним для розвитку шкільної справи в усіх країнах Західної Європи, для становлення педагогічної науки.

Узагальнення вітчизняних і зарубіжних науково-педагогічних джерел (монографій, етапичних видань, нормативних документів) доводить, що у Великій Британії ХІХ ст. накопичено значний досвід в організації елементарної освіти.

Проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що одним із напрямів прояву громадсько-приватної ініціативи

Британії у розвитку елементарної освіти у ХІХ ст. стала просвітницька діяльність благодійних та народоосвітніх громад у вирішенні проблеми заснування єдиної масової мережі закладів елементарної освіти.

Історіографія педагогічних джерел, присвячених історії освіти, окремим фактам організації елементарної освіти Великої Британії ХІХ ст., дає підстави для висновку, що ґрунтовно досліджували просвітницьку діяльність благодійних та народоосвітніх громад британські учені: Г. Бернард, Д. Вордл, Дж. Девіс, І. Гамель, Дж. Маккі, Р. Оуен.

Джерелознавча робота дозволяє зробити висновок про малодосліджені аспекти цього питання, домінування загальнооглядових статей та відсутність педагогічного аналізу важливих фактів у сучасних вітчизняних публікаціях.

Мета статті — розкрити суть просвітницької діяльності благодійних та народоосвітніх громад у справі заснування єдиної масової мережі закладів елементарної освіти у Великій Британії ХІХ ст.

Аналіз першоджерел дозволяє стверджувати, що у Великій Британії ХІХ ст. активною просвітницькою діяльністю відзначалися благодійні громади (засновані з приватної ініціативи до ХІХ ст.):

грумада поширення християнських знань англіканської церкви, група покращення становища бідних, група для запровадження та підтримки недільних шкіл; благодійні групи (засновані з приватної ініціативи у XIX ст.): група шкіл для сиріт, група для заснування шкіл; народоосвітні групи (засновані з приватної ініціативи у XIX ст.): національна група народної освіти у дусі панівної церкви, група для розповсюдження ланкастерської або британської системи навчання дітей з бідних сімей.

**В**становлено, що просвітницька діяльність благодійних груп протягом XIX ст. спрямовувалася на фінансову підтримку та масове відкриття елементарних шкіл у Великій Британії. Із звітів груп за 1804 р. з'ясовано, що група поширення християнських знань англіканської церкви (заснована наприкінці XVII ст.) за двадцять років відкрила та надавала матеріальну підтримку 1000 школам (120 з них у Лондоні, решта в різних частинах Англії та Уельсу). Група покращення становища бідних (заснована наприкінці XVIII ст.) на початку XIX ст. ініціювала відкриття індустріальних або робітничих шкіл при робітничих будинках та парафіях за проектом Дж. Локка, в яких навчалася лише одна дитина з дев'яти, що отримували державну грошову допомогу для бідних. Власник газети у Глочестері, Роберт Рейкс ініціював відкриття недільних шкіл, започаткував рух за недільні школи та у 1785 р. заснував групу для запровадження та підтримки недільних шкіл. Групою були сформовані місцеві комітети наполовину з церковних служників в різних графствах країни. Так, у 1801 р. група заснувала 3 тис. недільних шкіл, кількість яких збільшилася в сім разів за наступні 50 років [3, с. 29; 6, с.727; 7, с. 18].

У ході дослідження виявлено, що у 1844 р. за ініціативою лорда Шефтсбері було створено благодійну групу шкіл для сиріт. Так, із звіту групи відомо про заснування 132 шкіл у Лондоні у 1852 р. та 250 — у 1870 р.

У 1846 р. засновано з приватної ініціативи благодійну групу, при матеріальній

підтримці якої було відкрито в Лондоні 4 школи У. Ловетта в 1848 р. [5; 6, с.633; 7; 8].

Широке поширення недільних навчальних закладів територією Великої Британії та за її межами зумовило виникнення різноманітних товариств недільних шкіл, так у 1797 р. було засновано „Товариство недільних шкіл” в Единбурзі, а в 1803 р. баптистський мирянин Вільям Броуді Гарні, який служив стенографістом у Палаті Лордів, організував міжденномінаційне „Товариство Лондонських недільних шкіл” (London Sunday School Union), яке існує й донині.

Діяльність товариств носила досить активний характер, так, наприклад, у звіті „Товариства щодо створення і розвитку недільних шкіл” (Society for the Establishment and Promotion of Sunday Schools) зазначалося, що до 1895 р. його члени поширили 91915 підручників з правопису та орфографії, 24232 Завітів і 5360 Біблій [4].

Товариства ініціювали створення преси й публікацій для вчителів недільних шкіл, у яких висвітлювалися окремі питання методики викладання в цих навчальних закладах.

У ході наукового пошуку виділено такі напрями просвітницької діяльності Британської та Національної народоосвітніх груп протягом XIX ст.:

- відкриття у Лондоні центральних шкіл Ен. Белла і Дж. Ланкастера, в яких розроблено моніторну методику навчання;
- створення при центральних школах інститутів для підготовки вчителів для шкіл і забезпечення елементарних шкіл вчителями;
- розповсюдження британських і національних шкіл по всій країні;
- ознайомлення широкого кола педагогічної громадськості з новою системою навчання;
- видавнича діяльність;
- введення методів Дж. Ланкастера і Ен. Белла у класичні та граматичні школи Великої Британії та за її межами.

Розглянемо детальніше просвітницьку діяльність народоосвітніх груп.

Слід зазначити, що ідею Просвітництва і Французької революції про право кожного на освіту підхопили і по-своєму інтерпретували в XIX ст. відомі британські педагоги Джозеф Ланкастер і Ендрю Белл, яких вважають фундаторами народного шкільництва в Англії [2, с. 9; 3, с. 61].

Отже, щоб підтримати приватну ініціативу Дж. Ланкастера у його справі в 1808 р. створено народоосвітню громаду для розповсюдження ланкастерської або британської системи навчання дітей з бідних сімей. В 1811 р. Ен. Беллом було відкрито Національну громаду народної освіти в дусі панівної церкви.

**В**иявлено, що громада для розповсюдження ланкастерської або британської системи навчання дітей з бідних сімей з 1814 р. ініціювала поширення шкіл, що працювали за системою навчання Дж. Ланкастера, згодом ці навчальні заклади отримали назву британських. В свою чергу національна громада народної освіти у дусі панівної церкви з 1811 р. ініціювала відкриття шкіл Е. Белла, або національних шкіл; відкриття в єпископствах англіканської церкви шкільних товариств, що піклувалися про заснування і утримання нових шкіл за системою Ен. Белла [1; 9, с. 50].

Британські школи засновувались переважно у великих містах, національні можна було зустріти й у найвіддаленіших куточках Великої Британії до 1870 р. Наведемо один з фактів: тільки в Уельсі у 50-ті роки відкрито народоосвітніми громадами 231 національна школа та 79 британських, у 1870 р. — 1000 національних шкіл та 300 британських [5, с. 388; 7].

Уточнено, що у світову педагогічну практику школи двох педагогів увійшли під назвами: ланкастерські школи та школи Ен. Белла. В історію освіти Великої Британії школи двох діячів увійшли як британські та національні, на честь громад, які опікували елементарні школи [9, с. 60].

З щорічного звіту роботи Національної громади народної освіти в дусі панівної церкви установлено, що громада ініціювала відкриття центральної школи у Лон-

доні 19 червня 1813 р., в якій навчалось 600 хлопців та 400 дівчаток. Виявлено, що зусиллями обох народоосвітніх громад засновано інститути для підготовки вчителів і вчительок для національних та британських шкіл при центральних школах [1; 9].

Уточнено, що після узагальнення досвіду організації дешевої школи для бідних Ен. Белл та Дж. Ланкастер запропонували у центральних школах нову систему навчання, коли один вчитель міг навчати і контролювати велику кількість учнів — до ста і більше одночасно. Для цього вчитель використовував допомогу найкращих учнів, які чітко виконували методичні вказівки вчителя. В Англії історично ця система відома як спосіб самонавчання (від англ. Self tuition), оскільки кращі учні навчали слабших, отже навчальний процес здійснювався під керівництвом самих учнів. Після поширення моніторної системи навчання у Франції вона стала відома у світі як система взаємного навчання [3; 6, с. 520; 9].

**Г**лід зазначити, що національна народоосвітня громада друкувала методичні посібники для ознайомлення вчителів з системою Ен. Белла, дешеві підручники для шкіл; надавала кошти для систематичного друкування видань Ен. Белла: «Мадраська школа» (1808 р.), «Методи навчання» (1808 р.), «Опис мадраської школи» частина 1 (1812 р.), «Опис мадраської школи», частина 2 (1814 р.), «Використання методів мадраської школи для класичних та граматичних шкіл» частина 3 (1815, 1817 р.р.) [1, с. 67].

Відомо, що британська народоосвітня громада організувала публічні лекції Дж. Ланкастера у багатьох містах Великої Британії та європейських країнах з метою ознайомлення широкого кола педагогічної громадськості з його системою навчання; ініціювала вивчення ланкастерської системи навчання викладачами та студентами Франції, Швейцарії, Данії, Іспанії, Швеції, Росії та відкриття шкіл ланкастерської системи навчання на благодійні внески заможних осіб у Великій Британії, Європі, США [1, с.17].

Підтверджено факти про те, що британська народоосвітня громада доклала зусилля щодо впровадження ланкастерської системи у викладання співів, малювання, музики, гімнастики. Так, у музичній школі в Дубліні професор Лож'є застосував методи Дж. Ланкастера для навчання гри на музичному інструменті одночасно декількох учнів. Він виготовив спеціальний пристрій хіропласт, на якому закріплювалася рука учня. Для пристрою були написані прості мелодії. Варто вказати, що П. Аморо застосував метод Дж. Ланкастера під час навчання гімнастики. Він виготовив таблиці із зображенням м'язової системи тіла людини, в якій розкрив послідовність виконання фізичних вправ, спрямовувалися на розвиток окремих груп м'язів [1, с.143].

Відомо, що народоосвітні громади сприяли поширенню белл-ланкастерських методів у класичних та граматичних школах, у вищих навчальних закладах. Наприклад, ректор Единбурзького університету, професор Піллау, першим використав методи Дж. Ланкастера у викладанні наук. У 1816 р. в Парижі професор Массіміно першим застосував ланкастерський метод навчання співів. Його учениця Рено д'Ален започаткувала навчання музиці — читання та навчання музичній нотній грамоті по музичних таблицях, коли основним видом роботи було послідовне виконання кроків. Перший крок полягав у тому, що одна учениця співала два такти, потім інші учениці записували ці такти на слух [1, с.150].

Доведено, що просвітницька діяльність благодійних та народоосвітніх громад спрямовувалася передусім на привернення уваги широких громадських кіл, у першу чергу — британського уряду до проблеми створення і діяльності елементарних шкіл; практичну реалізацію ідеї всезагальної освіти; підтверджувала характер приватної ініціативи постановки шкільної справи у Великій Британії у XIX ст. та виконання просвітянами основних положень законодавчого акту 1803 р.

про накладання обов'язків на заможних осіб щодо заснування благодійних елементарних шкіл по всій країні.

Викладений матеріал свідчить про вагомий внесок просвітницької діяльності благодійних та народоосвітніх громад у справу заснування єдиної масової мережі закладів елементарної освіти у Великій Британії XIX ст.

Перспективою подальших розвідок у даному напрямі є детальний аналіз досвіду підготовки вчителів елементарних шкіл у Великій Британії XIX ст.

## Література

1. *Гамель И.* О способах взаимного обучения по системам Белла, Ланкастера и других ; пер. с нем. — С.-П. : Тип Глазунова, 1845. — 179 с.
2. *Оуэн Р.* Образование характера. Новый взгляд на общество. [По 3 изд. 1817 г. С объяснениями проф. Освальда Колльмана ; под ред. В.В. Битнера.]. — С.-П. : Вестник знаний, 1909. — 64 с.
3. *Barnard H. C.* A History of English Education from 1760. — London : University of London Press, 1961. — 150 p.
4. *Collins L.* Macclesfield Sunday School 1796 — 1996. — Macclesfield, Cheshire: Macclesfield Museums Trust, 1996. — 431 p.
5. *Davies J.* A History of Wales. — London : Penguin Books, 1993. — 500 p.
6. *Gardiner J., Wenborn N.* The history today companion to British history. — London, Collins and Brown, 1995. — 839 p.
7. *Leach A. F.* Some results of research in the history of Education in England with suggestions for its continuance and extension. — London published for the British Academy, 48 p.
8. *Mackie J. D.* A History of Scotland. — London : Penguin Books, 1991. — 414 p.
9. *Wardle D.* English popular education 1780-1970. — Cambridge : CUP, 1976. — 197 p.

23.11.2017